

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

2013 yılı ilk çeyreğine ilişkin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla verilerine göre iktisadi faaliyet Nisan Enflasyon Raporu'nda ortaya koyulan görünümle büyük ölçüde uyumlu gerçekleşmiştir. 2012 yılının son iki çeyreğinde yataya yakın bir seyir izleyen GSYİH, nihai yurt içi talebin katkısıyla ilk çeyrekte dönemlik bazda güçlü bir artış göstermiştir. İlk çeyrekte gerek GSYİH gerekse nihai yurt içi talepte gözlenen güçlü artışların, 2012 yılının ikinci yarısındaki zayıf seyrin telafisini de içerdiği düşünülmektedir. Bu nedenle iktisadi faaliyet ve iç talepteki ana eğilimin ılımlı olduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan, zayıf küresel talebe paralel olarak ihracat yatay seyrederken ithalat önemli bir artış göstermiş, böylece talep bileşenleri arasındaki dengelenme süreci öngörüldüğü şekilde bir miktar bozulmuştur.

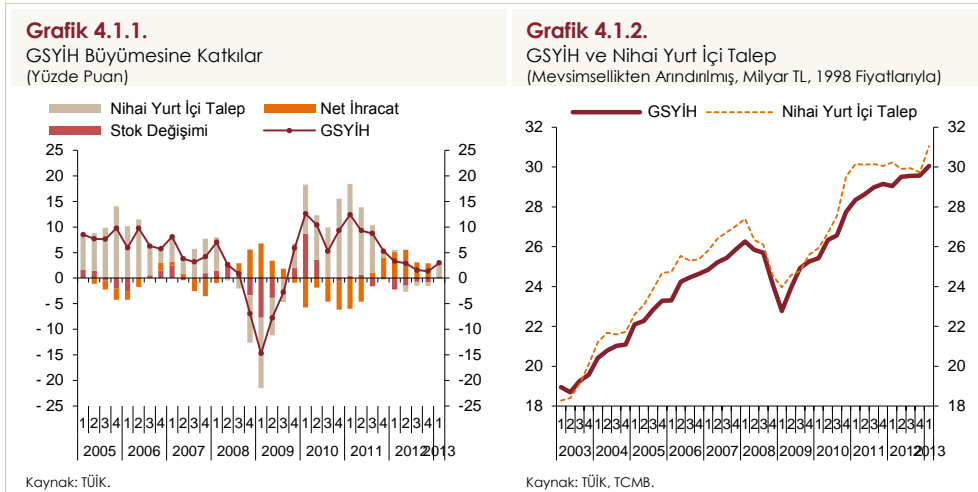
Yılın ikinci çeyreğine ilişkin veriler iktisadi faaliyetin ılımlı bir şekilde toparlandığına işaret etmektedir. Üretim tarafından değerlendirildiğinde, sanayi üretim endeksi Nisan-Mayıs döneminde bir önceki çeyrek ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Ayrıca, 2013 yılı Nisan dönemine ait hanehalkı işgücü anketi verilerine göre tarım dışı istihdam ılımlı bir artış kaydetmiştir. Harcama tarafından incelendiğinde, ikinci çeyrekte nihai yurt içi talepteki toparlanmanın devam ettiği tahmin edilmektedir. Tüketim malları üretimi ve ithalatı Nisan-Mayıs döneminde bir önceki çeyreğe göre artış kaydetmiştir. Öte yandan, yatırım mallarına ilişkin göstergeler tüketim talebine kıyasla daha zayıf bir görünüme işaret etmektedir. Nitekim sermaye malları üretimi bu dönemde gerilemiş, taşımacılık hariç yatırım malları ithalatı ise sınırlı oranda artış göstermiştir. İnşaat yatırımlarına ilişkin göstergelerden mineral maddeler üretim ve ithalatı dönemlik bazda gerilemiştir.

Dış talebe ilişkin göstergeler ikinci çeyrekte mal ve hizmet ihracatının yataya yakın bir seyir izlediğine, mal ve hizmet ithalatının ise iç talepteki toparlanmaya ve altın ithalatındaki yükselişe bağlı olarak arttığına işaret etmektedir. Böylece, talep bileşenleri arasındaki dengelenmenin bir miktar bozulacağı, dolayısıyla cari işlemler açığında bir miktar yükselişe neden olacağı öngörülmektedir. Öte yandan, emtia fiyatlarındaki görünüm ve TCMB'nin makro finansal riskleri gözetken para politikası duruşu cari işlemler açığındaki bozulmayı sınırlamaktadır.

Önümüzdeki dönemde, istihdam kanalının toparlanmayı destekleyici yönde hareketini sürdüreceği beklenmektedir. Öte yandan, Mayıs ayından bu yana Amerika Birleşik Devletleri'nde destekleyici para politikası uygulamalarının süresine ilişkin ortaya çıkan belirsizlikler sonrası finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler özellikle güven kanalından yurt içi talebin önümüzdeki dönemki seyri üzerinde aşağı yönlü riskleri artırmıştır. Bu nedenle, yılın ilk yarısında sağlıklı bir toparlanma gösteren nihai yurt içi talebin ikinci yarıda daha zayıf bir seyir izlemesi olası senaryolar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede yılın ikinci yarısında yurt içi talep gelişmelerinin enflasyondaki düşüş sürecine destek vermesi ve cari açığı artışı sınırlaması beklenmektedir.

4.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Gelişmeleri ve İç Talep

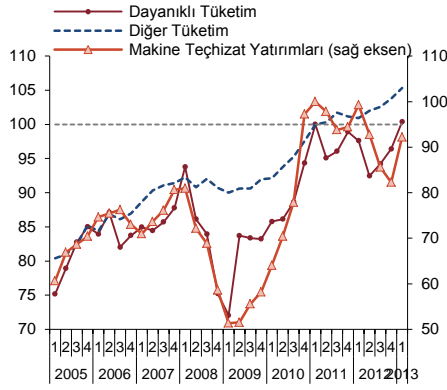
TÜİK tarafından açıklanan milli gelir verilerine göre GSYİH 2013 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,0 oranında artış kaydetmiştir. İlk çeyrekte büyüme nihai yurt içi talep kaynaklı gerçekleşmiştir. Nihai yurt içi talep üç çeyrek arka arkaya negatif katkı sağladıktan sonra bu dönem büyümeye 2,8 puan katkı sağlamıştır (Grafik 4.1.1). Son dönemde yıllık büyümenin temel sürükleyicisi olan net ihracat ise ilk çeyrekte büyümeye katkı yapmamıştır. Mevsimsellikten arındırılmış verilerle değerlendirildiğinde, GSYİH ilk çeyrekte bir önceki çeyreğe göre yüzde 1,6 oranında artış kaydetmiştir. Uzun süredir yataya yakın bir seyir izleyen nihai yurt içi talep, ilk çeyrekte dönemlik bazda güçlü bir artış sergilemiştir (Grafik 4.1.2). Öte yandan, ilk çeyrekte gerek GSYİH gerekse nihai yurt içi talepte gözlenen güçlü artışların, 2012 yılının ikinci yarısındaki zayıf seyrin telafisini de içerdiği düşünülmektedir. Bu nedenle iktisadi faaliyetin ve iç talep görünümünün ana eğiliminin halen ılımlı olduğu değerlendirilmektedir.

İlk çeyreğe ilişkin özel kesim talebi gelişmeleri daha yakından incelendiğinde, ev aletleri ve otomobil satışları gibi kalemleri içeren dayanıklı tüketim talebindeki artışların güçlenerek devam ettiği, diğer tüketim kaleminin ise istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir (Grafik 4.1.3).¹ Özel sektör makine-teçhizat yatırımları da arka arkaya üç çeyrek azalmanın ardından dönemlik bazda artış sergilemiştir. Özetle ilk çeyreğe ilişkin milli gelir verileri, 2012 yılının ikinci yarısında destekleyici duruma geçen para politikasının etkilerinin özel kesim talebinde belirginleşerek görüldüğüne işaret etmektedir.

Grafik 4.1.3.

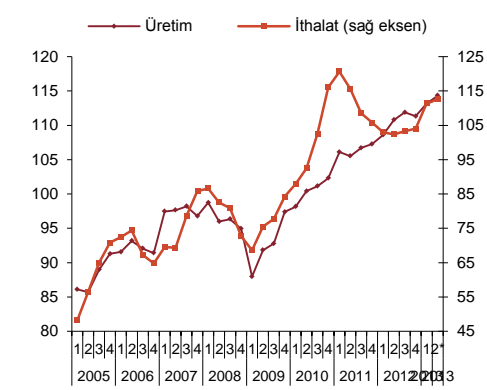
Özel Kesim Talebi
(Reel, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2011Ç1=100)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

Grafik 4.1.4.

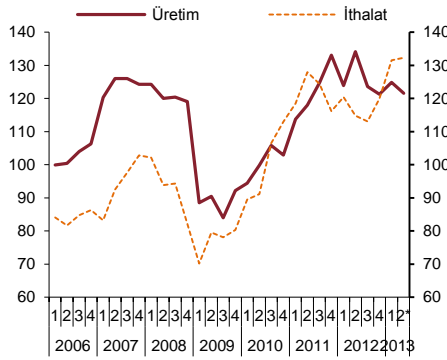
Tüketim Malları Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

* Nisan-Mayıs dönemini kapsamaktadır.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Grafik 4.1.5.

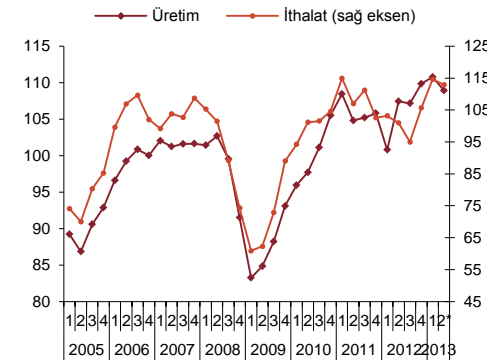
Sermaye Malları Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri
(Taşımacılık Araçları Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

* Nisan-Mayıs dönemini kapsamaktadır.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Grafik 4.1.6.

Metallik Olmayan Mineral Maddeler Üretim ve İthalatı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

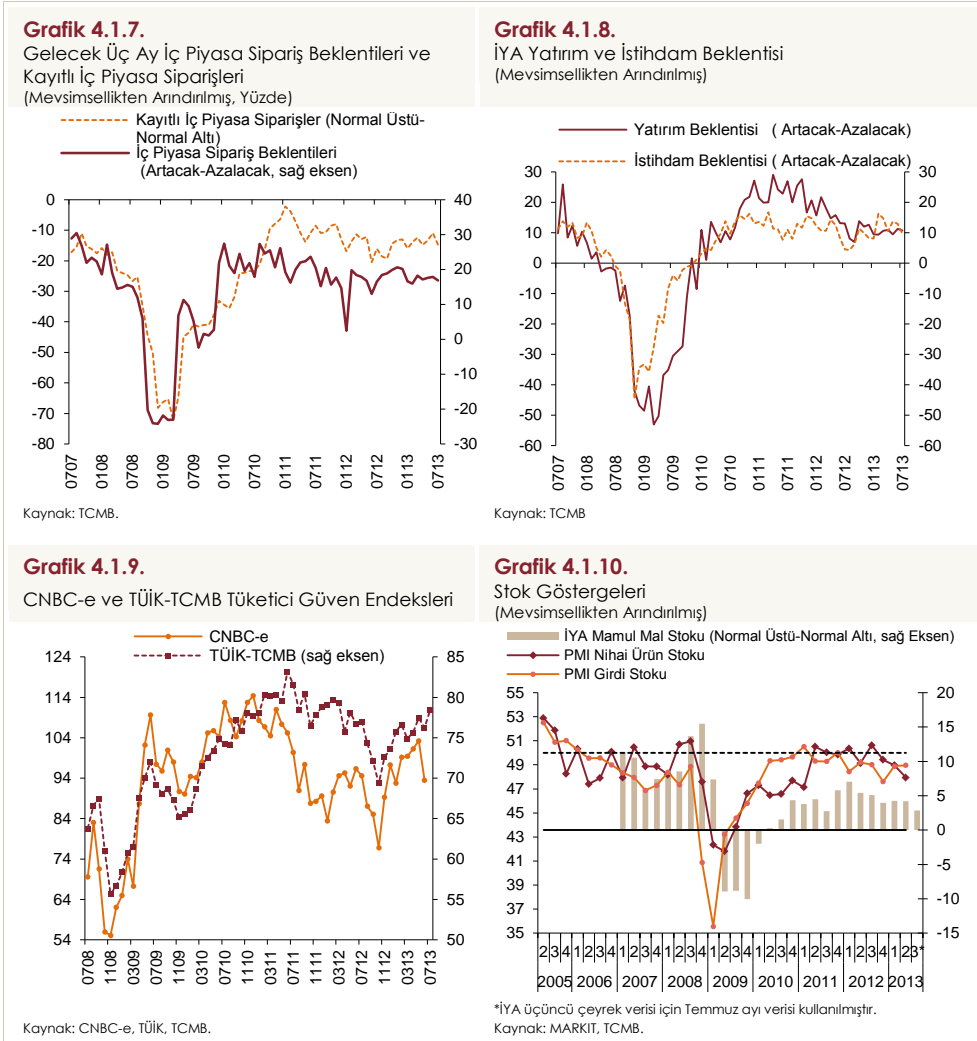
* Nisan-Mayıs dönemini kapsamaktadır.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

¹ TÜİK, yurt içi tüketim harcamalarını on altı kaleme yayımlamaktadır: 1. Gıda, 2. Giyim, 3. Konutla ilgili harcamalar (elektrik ve su ödemeleri gibi), 4. Mobilya-Ev Aletleri, 5. Sağlık, 6. Ulaştırma-Haberleşme, 7. Eğlence-Kültür, 8. Eğitim, 9. Lokanta-Otel, 10. Çeşitli Mal ve Hizmetler. Dayanıklı tüketime gösterge olması açısından, mobilya-ev aletleri, ulaştırma haberleşme (otomobil satışlarını içeren) ve eğlence-kültür (televizyon satışlarını içeren) kalemler toplanmıştır. Sadece dayanıklı malları içeren bir veri yayımlanmadığından, kur ve finansman koşullarına daha duyarlı kalemlerin hareketine gösterge olması açısından bu üç kalem toplanmıştır. Diğer tüketim ise yurt içi tüketimin diğer alt kalemlerinin toplamıdır.

İkinci çeyrekte nihai yurt içi talepteki toparlanmanın devam ettiği düşünülmektedir. Nisan-Mayıs döneminde tüketim malları üretim ve ithalatındaki artışlar devam etmiştir (Grafik 4.1.4). Yatırımlara ilişkin göstergeler ise tüketim talebine kıyasla zayıf bir görünüme işaret etmektedir. Nitekim taşımacılık hariç yatırım mallarında ithalat sınırlı oranda artarken, üretim gerilemiştir (Grafik 4.1.5). İnşaat yatırımlarına ilişkin göstergelerden mineral maddeler üretim ve ithalatı da dönemlik bazda gerilemiştir (Grafik 4.1.5).

Nihai yurt içi talepteki toparlanmanın, istihdam ve kredi kanallarının verdiği desteğin bir miktar zayıflayarak da olsa sürmesiyle, ılımlı şekilde devam etmesi beklenmektedir. Öte yandan, Mayıs ayından bu yana ABD'de destekleyici para politikası uygulamalarının süresine ilişkin ortaya çıkan belirsizlikler sonrası finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler özellikle güven kanalından yurt içi talebin önümüzdeki dönemki seyri üzerinde aşağı yönlü riskleri artırmıştır. Nitekim, Temmuz ayında İktisadi Yönelim Anketi (İYA)'nin iç talebe ilişkin göstergeleri ile yatırım ve istihdam eğiliminde zayıflama görülmektedir (Grafik 4.1.7 ve Grafik 4.1.8). Öte yandan, tüketici güven endeksleri Haziran ayında gerilerken, Temmuz ayında TCMB-TÜİK güven endeksinde artış gerçekleşmiştir (Grafik 4.1.9)..

Stoklara ilişkin göstergeler ikinci çeyrekte de stok biriktirme sürecinin başlamadığına işaret etmektedir. Stokların seviyesine dair bir gösterge olan İYA *mamul mal stokları* yatay bir seyir izlerken, stoklardaki değişim ile ilgili olan *PMI nihai ürün stoku* göstergesi azalmıştır. *PMI girdi stoku* göstergesi de düşük düzeylerde yatay bir seyir izlemiştir (Grafik 4.1.10). Güven kanalı stokların hareketi üzerinden de iktisadi faaliyet üzerinde rol oynamaktadır. Nitekim, nihai talebin stoklarla karşılanmaya devam edilmesi halinde üretimin talepten daha zayıf kalması muhtemeldir. Öte yandan, stoklardaki birikimli düşüşler değerlendirildiğinde talebin istikrar kazanmasıyla stok biriktirme amacıyla yapılacak üretimin, ekonomik aktiviteyi destekleyici yöndeki potansiyeli devam etmektedir.

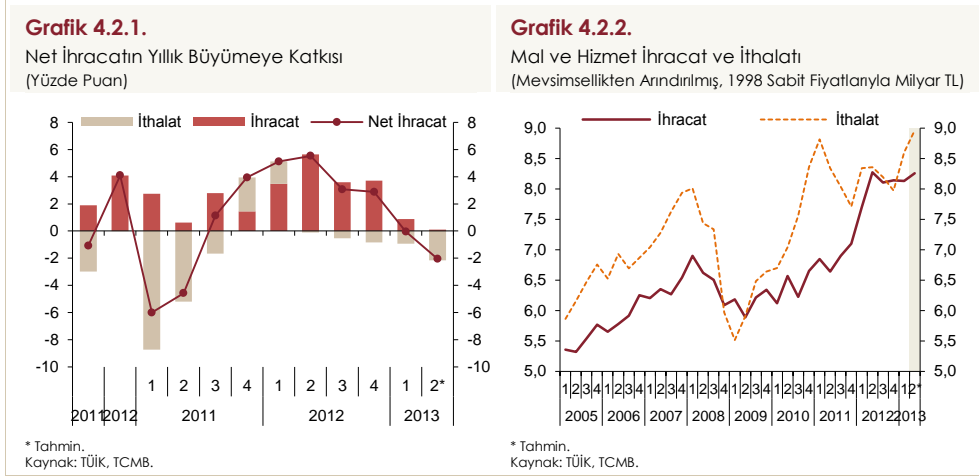

Sonuç olarak, yılın ilk yarısında sağlıklı bir toparlanma gösteren nihai yurt içi talebin ikinci yarıda ılımlı şekilde toparlanmaya devam etmesi beklenmektedir. Ancak, son dönemdeki finansal gelişmelere bağlı olarak toparlanma görünümü üzerindeki aşağı yönlü riskler artmıştır. Bu çerçevede, yurt içi talep gelişmelerinin enflasyondaki düşüş sürecine destek vermesi ve cari açığı artışı sınırlaması beklenmektedir.

4.2. Dış Talep

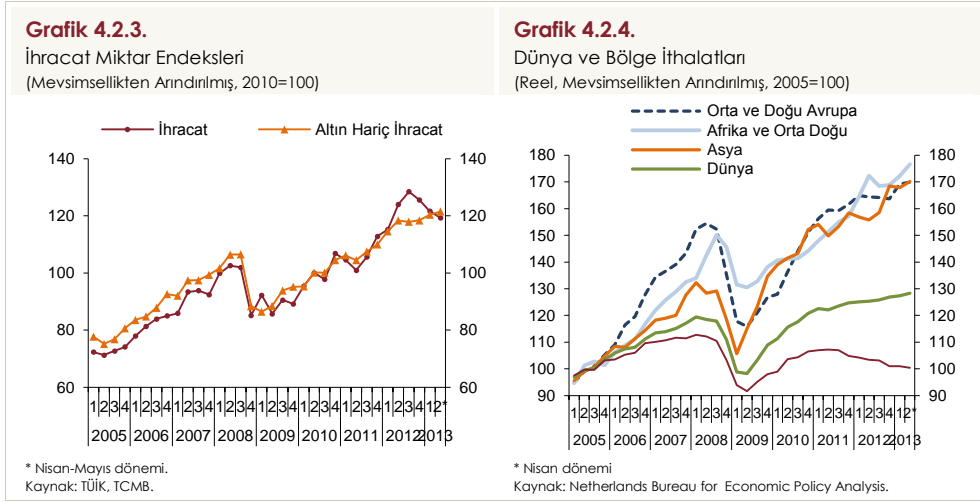
2013 yılı ilk çeyreğine ilişkin milli gelir verileri talep bileşenlerindeki dengelenmenin bir miktar bozulduğuna işaret etmektedir. Bu dönemde mal ve hizmet ihracatı yıllık bazda yüzde 3,4, mal ve hizmet ithalatı ise yüzde 3,2 oranında artış göstermiştir. Böylelikle, 2012 yılı boyunca yıllık büyümeye en yüksek katkı yapan net ihracat kalemi ilk çeyrekte büyümeye olumlu yönde katkıda

bulunamamıştır (Grafik 4.2.1). Mevsimsellikten arındırılmış verilerle mal ve hizmet ihracatı küresel koşullardaki olumsuzluklar nedeniyle yatay seyredirken, iç talepteki artışa paralel olarak mal ve hizmet ithalatı güçlü bir artış kaydetmiştir (Grafik 4.2.2).

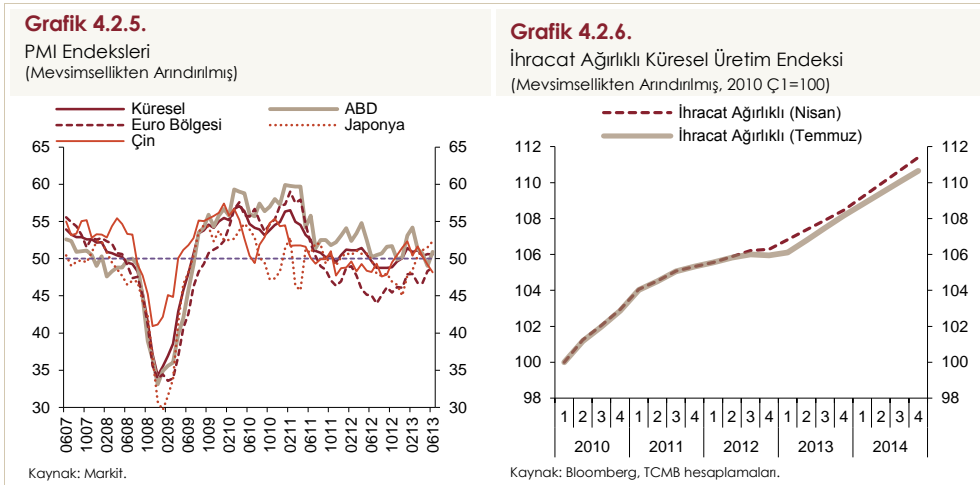

2013 yılı ikinci çeyreğine ilişkin veriler değerlendirildiğinde, ihracat miktar endeksinin önceki iki çeyrekte olduğu gibi Nisan-Mayıs döneminde de azaldığı görülmektedir. Bu düşüşte altın ihracatındaki yavaşlamanın etkileri görülmeye devam etmektedir. Nitekim altın ihracatı dışlanarak oluşturulan çekirdek endeks, genel endeksin aksine anılan dönemde ılımlı artış kaydetmeyi sürdürmüştür (Grafik 4.2.3). Yakın döneme ilişkin göstergeler Haziran ayında ihracat genel miktar endeksinin ve altın hariç ihracat miktar endeksinin aylık bazda yükselebileceğine işaret etmektedir. Çeyreklik olarak ise mevcut görünümün devam edeceği öngörülmektedir.

Küresel eğilimlere bakıldığında, dünya ithalat talebinin Nisan-Mayıs döneminde ilk çeyreğe göre ılımlı bir artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Ancak, ihracatımızda önemli paya sahip olan ana ticaret ortağımız Euro Bölgesi'nin ithalat talebinde kötüleşme sürmektedir. Orta ve Doğu Avrupa Bölgesi ise ilk çeyrekteki seviyesini korumaktadır. Diğer taraftan, Afrika ve Orta Doğu ülkeleri ile Asya Bölgesi ithalat talebi bu dönemde yükseliş kaydetmiştir (Grafik 4.2.4). Bu doğrultuda, Mayıs ayı itibarıyla dış talep koşullarında ilk çeyreğe kıyasla sınırlı ölçüde daha olumlu bir görünüm olduğu vurgulanmalıdır. Bu gelişmeler ışığında, yılın ikinci çeyreğinde mal ve hizmet ihracatının ana eğiliminin artış yönünde olmaya devam ettiği, bununla birlikte altın ihracatındaki düşüş kaynaklı olarak mal ve hizmet ihracatının yataya yakın bir seyir izlediği tahmin edilmektedir (Grafik 4.2.2).

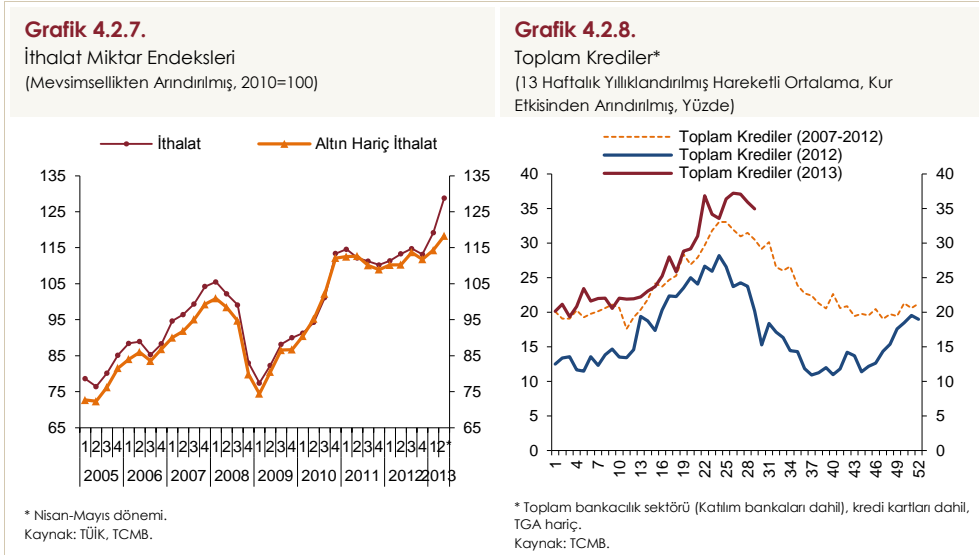

PMI göstergeleri iktisadi faaliyetin küresel düzeyde toparlanmaya devam ettiğine dair sinyaller içermektedir. Nitekim küresel PMI imalat endeksi ilk çeyrekte olduğu gibi ikinci çeyrekte de 50 düzeyinin üstündeki seyrini korumuştur (Grafik 4.2.5). ABD, Euro Bölgesi ve Japonya'ya ait endekslerde ılımlı toparlanma sergilemektedir. Ancak Çin'in son birkaç aydır PMI endeksinin düşüş eğiliminde olması ve 50 seviyenin altına inmesi bir risk unsuru olarak belirmektedir. Ayrıca, orta vadeli göstergelerden ihracat ağırlıklı küresel büyüme görünümünde bir önceki Enflasyon Raporu dönemine göre bir miktar bozulma mevcuttur (Grafik 4.2.6).

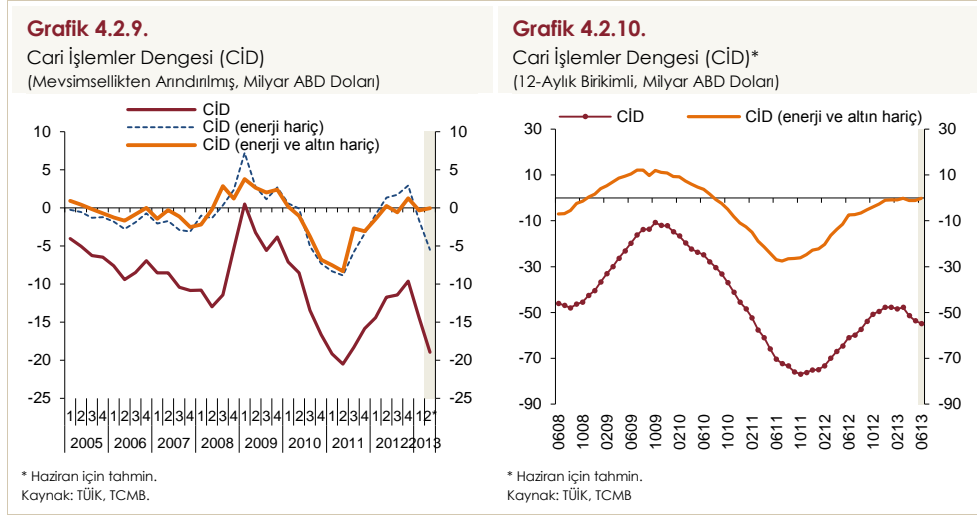
İthalat miktar endeksi ilk çeyrekteki güçlü eğilimini Nisan-Mayıs dönemine de taşımış ve ilk çeyreğe kıyasla yaklaşık yüzde 8 oranında artış kaydetmiştir. Yakın dönem göstergeleri Haziran ayında düşüşe işaret etse de çeyreklik bazdaki artışın ilk çeyreğin yukarısında olmaya devam edeceğini

göstermektedir. Bu kuvvetli artışlarda altın ithalatındaki artışların rolü de büyüktür. Nitekim, altın dışlanarak oluşturulmuş çekirdek ithalat göstergesindeki artışlar çok daha ılımlı düzeylerde (Grafik 4.2.7). Bu bilgiler ışığında, GSYİH altında yer alan mal ve hizmet ithalatının ikinci çeyrekte artışını sürdürdüğü düşünülmektedir (Grafik 4.2.2). Toplam krediler ise 2007-2012 ortalamasına yakın ancak, yurt içi talebin zayıf seyrettiği 2012 yılına kıyasla daha güçlü seyretilmektedir (Grafik 4.2.8). Diğer taraftan, Haziran ayında gerek yurt içi gerekse yurt dışı kaynaklı belirsizlikler nedeniyle tüketici güven endekslerindeki düşüş ve faizlerdeki bir miktar yükseliş nihai yurt içi talebin artışını sınırlandıracak gelişmeler olarak ön plana çıkmaktadır. Yine de ihracatın yatay seyriyle birlikte değerlendirildiğinde net ihracatın yılın ikinci çeyreğinde 2 yıl aradan sonra ilk kez büyümeye negatif katkı yapması beklenmektedir (Grafik 4.2.1).

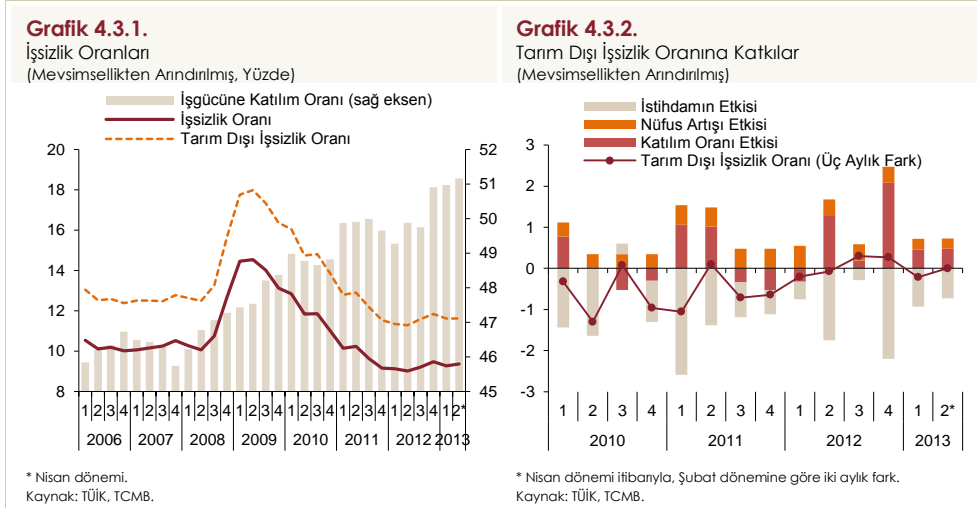
İthalat talebindeki güçlü artışla birlikte cari işlemler dengesindeki iyileşme süreci de sektöre uğramış ve cari açığındaki yükseliş son dönemde hızlanmıştır. Ancak, ana eğilime ilişkin göstergelerden altın ve enerji hariç cari işlemler dengesinde sifıra yakın görünüm korunmaktadır. Ayrıca, enerji hariç cari işlemler dengesi ile enerji ve altın hariç cari işlemler dengesindeki ayrışma altın dış ticaretinin cari işlemler dengesindeki bozulmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Grafik 4.2.9). Bu gelişmeler sonucunda 12 aylık birikimli cari işlemler dengesinin de son aylarda bozulma sergilediği gözlenmektedir (Grafik 4.2.10). Ancak son dönemdeki finansal gelişmelere bağlı olarak iç talep üzerinde artan aşağı yönlü risklerin cari açığındaki artışı da sınırlaması beklenmektedir.

4.3. Emek Piyasası

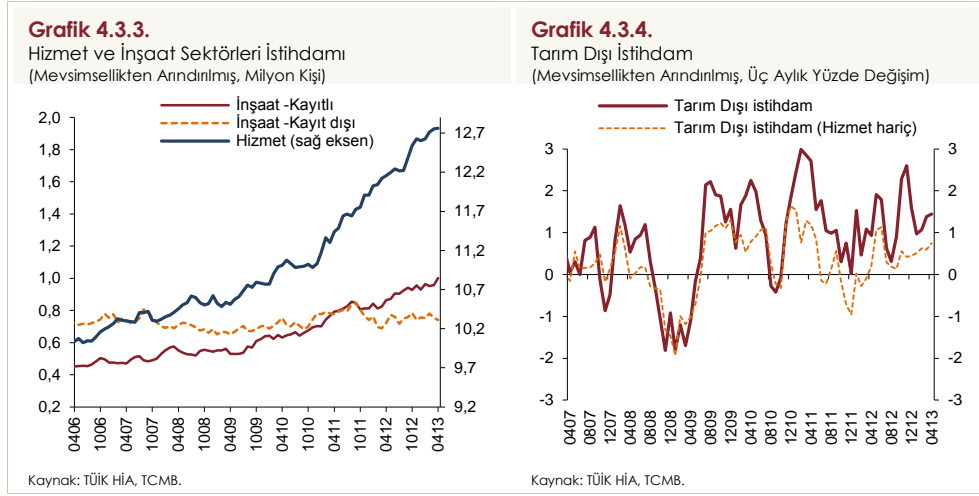
Toplam ve tarım dışı işsizlik oranları 2013 yılının ilk çeyreğinde bir önceki döneme göre sınırlı ölçüde gerilemiştir (Grafik 4.3.1). Bu dönemde, tarım dışı istihdam önceki döneme kıyasla artış göstermiş ve işgücüne katılım oranındaki artışın görece olarak zayıf seyretmesinin de etkisiyle işsizlik oranları azalmıştır (Grafik 4.3.2). Öte yandan, 2013 yılının Mart-Nisan dönemlerinde tarım dışı istihdamdaki artış hızı çok değişmezken işgücüne katılımındaki artışın etkisiyle işsizlik oranları yatay bir seyir izlemiştir (Grafik 4.3.1)².

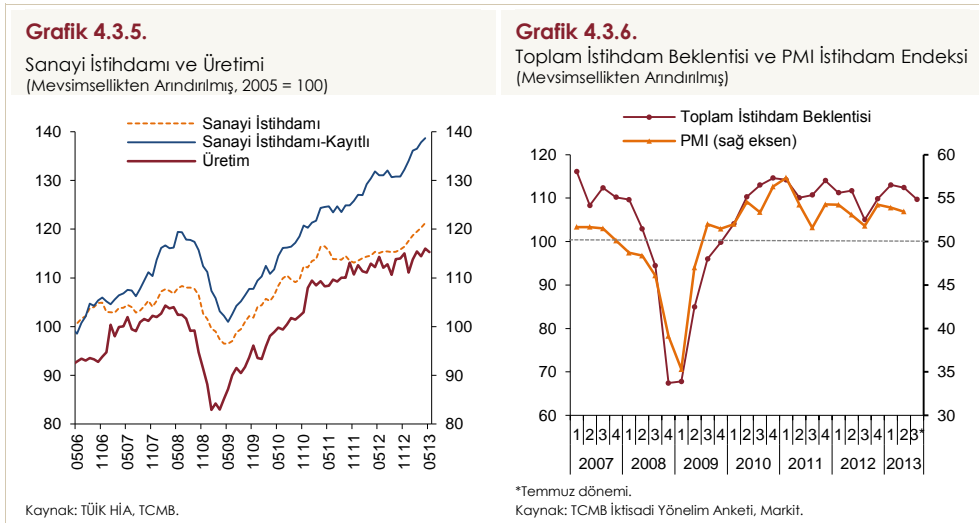
Nisan dönemi itibarıyla 2013 yılında hizmetler sektörü istihdamındaki artışların genel istihdam artışına verdiği katkı zayıflamıştır (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). Alt sektörler bakımından, ticaret, lokantalar ve oteller ile mali kuruluşlar,

² Türkiye'de 2004-2011 yılları arasında toplam istihdam ile ortalama çalışılan saat arasındaki ilişki, TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi mikro bazlı veri seti kullanılarak Kutu 4.3'te incelenmektedir.

gayrimenkul kiralama ve iş hizmetleri kalemleri hizmetler istihdamındaki artışa katkı sağlamıştır. İnşaat sektörü istihdamında 2012 yılının başlarından bu yana süregelen artış eğiliminin 2012 yılının son aylarına doğru kırıldığı gözlenmektedir. 2013 yılının ilk çeyrek verilerine göre bu kırılmanın teyit edildiği, ancak artış eğiliminin zayıf da olsa sürdüğü görülmektedir. 2013 yılının Nisan döneminde ise kayıtlı inşaat istihdamı bir önceki döneme göre belirgin bir artış kaydetmiştir (Grafik 4.3.3).

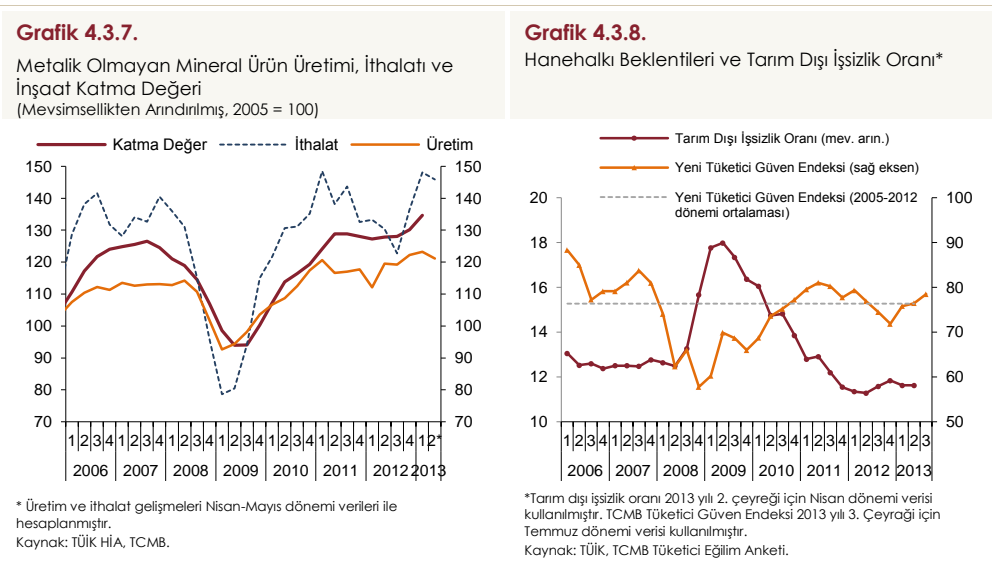

Sanayi istihdamı ise 2012 yılının son çeyreğinin ardından hem 2013 yılının ilk çeyreğinde hem de Mart-Nisan dönemlerinde artış göstermiştir. Söz konusu dönemlerde sanayi istihdamında gerçekleşen güçlü artışlar tarım dışı istihdamdaki artışta belirleyici bir rol oynamıştır. Sanayi üretimindeki dalgalı toparlanmaya karşın istihdam daha güçlü ve kesin bir artış sergilemektedir (Grafik 4.3.5).

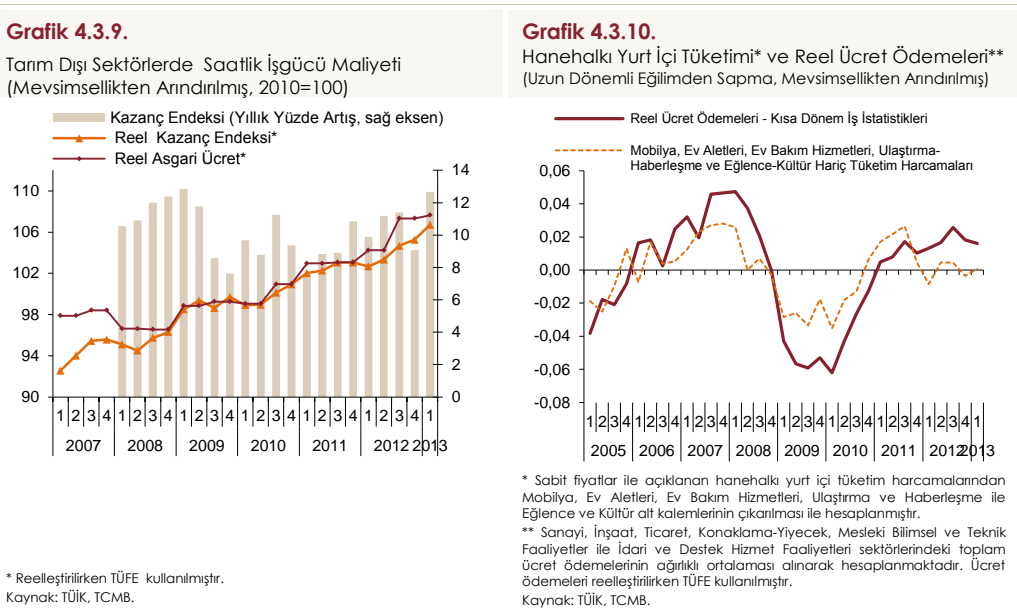

Öncü göstergeler, 2013 yılının ikinci çeyreğinde istihdamdaki artış hızının azalabileceği yönünde sinyaller vermektedir. İlk olarak, sanayi üretimi Mayıs ayında bir önceki döneme göre sınırlı da olsa gerileme kaydetmiş ve Mart ayından beri genel eğilime bakıldığında da dalgalı görünümünü sürdürmüştür (Grafik 4.3.5). Sanayi üretimi artış eğilimi gösterse de istihdama kıyasla zayıf kalmakta ve istihdam artışına ilişkin beklentileri sınırlandırmaktadır. İkinci olarak, imalat sanayi istihdamı için gösterge niteliğinde olan PMI istihdam değeri de iyimser konumda bulunmasına rağmen özellikle Haziran ayında gerilemiştir (Grafik 4.3.6). Benzer biçimde, İktisadi Yönelim Anketi göstergeleri arasında yer alan ve imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren özel şirketlerin görüşlerini yansıtan Toplam İstihdam Beklentisi yılın ilk çeyreğinde geçen yılın son çeyreğine göre belirgin bir biçimde artmasına rağmen ikinci ve üçüncü çeyreklerde yönünü aşağıya çevirmiştir (Grafik 4.3.6). Bunlara ek olarak, inşaat sektörüne ara malı sağlayan metalik olmayan mineral ürünler imalatı sektörünün yılın ikinci çeyreğine ilişkin üretim ve ithalat gelişmeleri inşaat faaliyetinde yavaşlama sinyali vermektedir (Grafik 4.3.7).

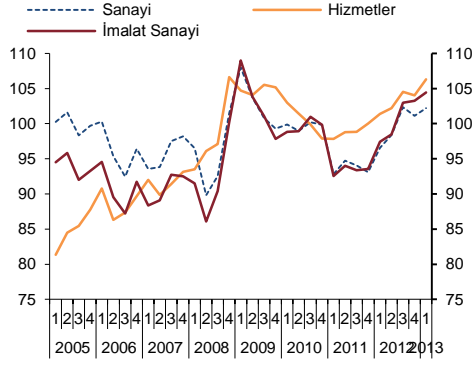
Türkiye genelinde hanehalkının görüşlerini yansıtan TCMB Tüketici Güven Endeksi 2013 yılının ikinci çeyreğindeki yatay seyrin ardından Temmuz döneminde bir önceki döneme göre artış kaydederek uzun dönemli ortalamasının sınırlı ölçüde üzerine çıkmıştır (Grafik 4.3.8). İstihdama ilişkin diğer öncü göstergelerin yatay seyrine paralel olarak, Tüketici Güven Endeksi de uzun dönemli ortalamasının etrafındaki seyrini sürdürmektedir.

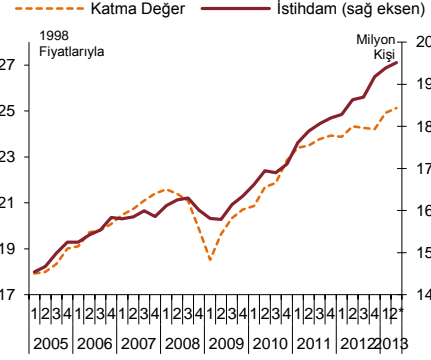
Emek piyasası gelişmeleri iç talep açısından değerlendirildiğinde, özellikle saatlik kazanç gelişmelerinin katkısıyla artan toplam ücret ödemelerinin 2013 ilk çeyreği itibarıyla yurt içi tüketim harcamalarına destek sağladığı görülmektedir. İşgücü Maliyeti Endeksleri kapsamında yayımlanan tarım dışı sektörde saatlik kazanç endeksi 2013 ilk çeyreğinde reel olarak artmaya devam etmiştir. Söz konusu artış çeyreklik bazda asgari ücretteki artışın üzerinde kalmakla birlikte yıllık bazda iki serinin uyumlu bir hareket sergilediği gözlenmektedir (Grafik 4.3.9). İstihdam gelişmelerini de içeren toplam ücret ödemeleri ücretler paralelinde artışını sürdürmekte ve uzun dönem eğiliminin üzerinde seyretmektedir. Eş zamanlı olarak, dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalar dışarıda bırakılarak hesaplanan hanehalkı yurt içi tüketim harcamaları çok güçlü olmamakla birlikte artmakta ve 2013 yılının ilk çeyreğinde uzun dönem eğilimini takip etmektedir (Grafik 4.3.10).

Ücret gelişmeleri maliyet unsuru olarak incelendiğinde, sanayi ve hizmetler sektörlerinde reel birim ücretlerin 2013 yılının ilk çeyreğinde artmaya devam ettiği gözlenmektedir (Grafik 4.3.11). Saatlik ücretlerdeki artışın yanı sıra ortalama verimliliğin zayıf seyri reel birim ücretlerdeki artışın sürmesine neden olmaktadır (Grafik 4.3.11). Söz konusu artış, kar marjlarının daralmış ve ücretlerden gelen maliyet baskısının artmış olabileceğine işaret etmektedir. Reel birim ücretlerdeki bu artış özellikle emek yoğunluğu yüksek olan hizmet sektörü için bir risk unsuru olarak görülmektedir. Bununla birlikte makro ölçekte ortalama değerler üzerinden gözlenen bu olgu kompozisyon değişiminden gelen etkileri de barındırdığı için kesin bir çıkarım yapmak mümkün olmamaktadır.

Grafik 4.3.11. Reel Birim Ücret* (Çalışılan Saat Başına Ücret/Verimlilik)
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2008=100)

* Hizmetler sektöründe reel birim ücret toplam ücret ödemelerinin ciroya bölünmesi ile hesaplanmıştır. Sanayi sektörlerinde ise toplam ücret ödemeleri üretim ve ilgili ÜFE'ye bölünmüştür.
Kaynak: TÜİK Kısa Dönem İş İstatistikleri, TCMB.

Grafik 4.3.12. Tarım Dışı Sektörde Katma Değer ve İstihdam
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2005=100)

* Tahmin.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Özetle, 2013 yılında Nisan dönemi itibarıyla tarım dışı sektörde istihdam makul oranlarda artış göstermiştir. Ancak aynı zamanda işgücüne katılımın da artması işsizlik oranlarının yatay seyretmesine neden olmaktadır. 2013 yılının ikinci çeyreğine ilişkin öncü göstergeler ve Nisan 2013 dönemi işgücü piyasası verileri ışığında, tarım dışı istihdam artışlarının yılın ikinci çeyreğinde de sürmesi beklenmektedir (Grafik 4.3.12). Bununla birlikte, küresel iktisadi görünüme ilişkin belirsizliklerin özellikle sanayi sektöründe istihdam koşullarındaki iyileşmeyi sınırlandırabileceği düşünülmektedir.

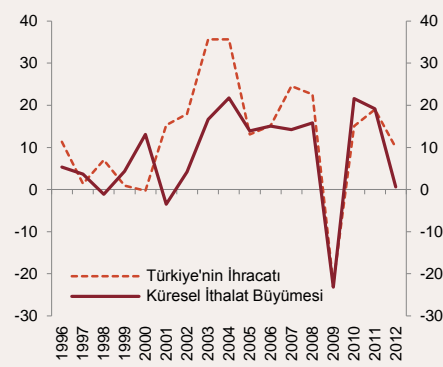
Kutu
4.1

Küresel İthalat Büyümesi ve Türkiye'nin İhracatı

İhracatın önemli bir belirleyicisi ihracat yapılan pazarlardaki büyümedir. Ticaret ortaklarımızın Türkiye'den yaptıkları ithalat dünya genelinden yaptıkları toplam ithalatlarının küçük bir kısmını oluşturduğu için, bu pazarlardaki toplam ithalat talebi Türkiye'nin ihracatı açısından büyük ölçüde bağımsız bir dış değişken olarak düşünülebilir.³ Bu kutuda Türkiye'nin ihracat yaptığı pazarlardaki büyüme incelenmekte ve Türkiye'nin ihracat büyümesiyle olan ilişkisi anlatılmaktadır.

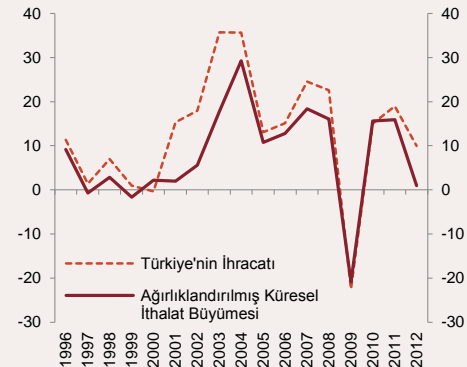
Küresel ithalat büyümesinin güçlü olduğu yıllarda Türkiye'nin ihracatı da hızlı artma eğilimi göstermiştir (Grafik 1). Ancak Türkiye'nin ihracatının ağırlıklı olduğu ülke veya sektörlerdeki talep dünya genelinden daha güçlü veya zayıf seyredebilmektedir. Örneğin Türkiye'nin ihracatının büyük bir kısmının yapıldığı Avrupa ülkelerinde küresel kriz sonrası toparlanmanın zayıf olması Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemiştir. Daha güçlü bir toparlanma sergileyen ve dünya ticaretinde büyük ağırlığa sahip ABD ve Uzak Doğu ülkelerinin ise Türkiye ihracatındaki ağırlığı görece düşüktür. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülke veya sektörler özel bu tür farklılıkları doğru bir şekilde hesaba katabilmek amacıyla, ülke ve sektör bazında her ihracat pazarını Türkiye'nin ihracatı içindeki payıyla ağırlıklandırmak suretiyle bir "ağırlıklandırılmış küresel ithalat büyümesi" hesaplanmıştır. Grafik 2'de gösterilen bu küresel ithalat ölçüsünün Türkiye'nin ihracatı açısından anahtar bir belirleyici olduğu görülmektedir.⁴

Grafik 1. Türkiye'nin İhracat Büyümesi ve Küresel İthalat Büyümesi
(Cari ABD Doları Cinsinden, Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: UNCTAD, TCMB hesaplamaları.

Grafik 2. Türkiye'nin İhracat Büyümesi ve Ağırlıklandırılmış Küresel İthalat Büyümesi
(Cari ABD Doları Cinsinden, Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: UNCTAD, TCMB hesaplamaları.

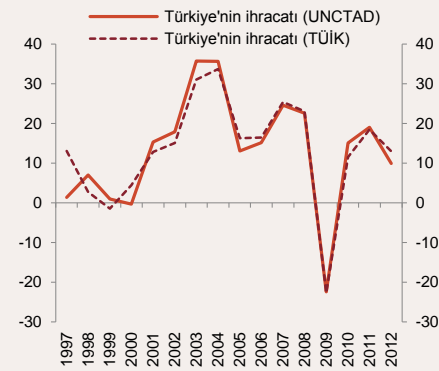
³ Türkiye'den yapılan ithalat küresel ithalatın yüzde 1'i civarındadır.

⁴ UNCTAD verileri küresel (mal) ihracatını sektörler ve ülkelere göre ayrıştırarak vermektedir. İhracatımızda önemli 100 ülke ile SITC 1-digitt seviyesinde 10 sektöre ayrılmış verilerle çalışılmıştır. Bu 1000 (100 ülke x 10 sektör) ihracat pazarının büyüme ortalaması, her yıl için her bir pazardaki ithalat büyümesini o pazarın Türkiye ihracatı içinde bir önceki yıldaki payı ile ağırlıklandırmak suretiyle hesaplanmıştır. Anılan 100 ülke, 2012 yılı dünya ithalatının yüzde 95'ini Türkiye ihracatının ise yüzde 97'sini kapsamaktadır.

Grafik 2'deki yeni gösterge, Grafik 1'deki ağırlıksız küresel ithalat büyümesinden oldukça farklı sonuçlar verebilmektedir. Örneğin, Grafik 1'e dayanarak Türkiye'nin ihracat performansının 2010 ve 2011 yıllarında dünya ithalat büyümesiyle karşılaştırıldığında zayıf kaldığı şeklinde bir izlenim edinilebilir. Ancak Grafik 2'de bu izlenimin doğru olmadığı görülmektedir. Avrupa'nın ihracatımızdaki yüksek ağırlığını hesaba katan Grafik 2'deki ölçü, ihracat büyümemizin kriz sonrasında ithalat pazarlarındaki büyümeye eşit veya daha güçlü olduğunu göstermektedir.

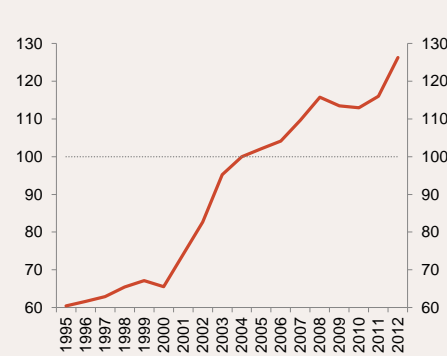
Grafik 1 ve 2 ile ilgili not edilmesi gereken diğer bir husus ise, bu grafiklerdeki Türkiye ihracatı serisinin doğrudan TÜİK'ten değil, analizde içsel tutarlılık amacıyla UNCTAD'tan (anılan 100 ülkenin Türkiye'den yaptıklarını rapor ettikleri ithalat miktarlarının toplamı olarak) alınmış olmasıdır. Ancak bu iki serinin büyüme oranları birbirine oldukça yakındır (Grafik 3). Grafikteki son gözlem olan 2012 yılı ile ilgili ilginç bir bulgu ise, ticaret ortaklarımızın ithalat kayıtlarına göre Türkiye'nin 2012'deki toplam ihracat artışının altın dışı kalemlerden kaynaklanan kısmının TÜİK verilerine kıyasla oldukça yüksek olduğudur.

Grafik 3. Çalışmadaki ve TÜİK Verilerindeki Türkiye İhracat Büyümesinin Karşılaştırılması (Cari ABD doları, Yüzde Değişim)

Kaynak: UNCTAD, TÜİK,

Grafik 4. Türkiye'nin ihracat Pazarlarındaki Payının Artışı (2004=100)

Kaynak: UNCTAD, IMF, TCMB hesaplamaları.

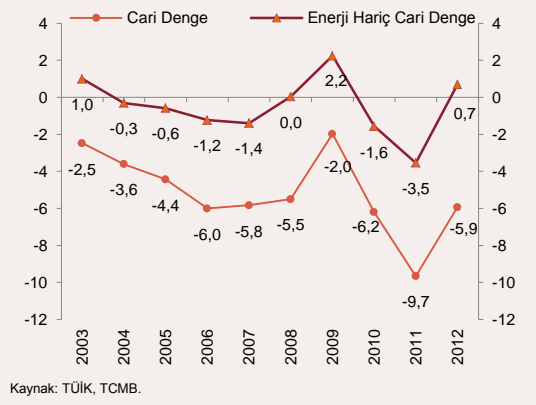
Grafik 2'deki küresel ithalat göstergesinden özetle şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Örneklem döneminde (1995-2012 yıllarında) Türkiye'nin ihracat artışı ithalat pazarlarındaki büyümeden belirgin şekilde daha hızlı olmuştur. Bu büyüme farkının ima ettiği pazar payı artışı bir endeks olarak Grafik 4'te gösterilmektedir. Anılan pazar payı artışı özellikle 2001 krizi sonrasında (2001-2003 döneminde) çok güçlü olmuş, 2004 ve sonrasında da yüksek olmaya devam etmiştir. TL'nin aşırı değerli olduğuna dair tartışmaların zaman zaman gündeme geldiği 2009 ve 2010 yıllarında anılan artış ara vermekle birlikte 2011 ve 2012 yıllarında tekrar hız kazanmıştır. Son olarak, Grafik 2'deki ihracat büyüme hızında 2004 yılı sonrasında görülen azalma ihracat performansındaki bir düşüşten çok ihracat pazarlarımızın büyüme hızındaki aşağı yönlü bir eğilimi yansıtmaktadır.

Kutu
4.2

Türkiye'de Konjonktürel Etkilerden Arındırılmış Cari Açık

Türkiye'de cari denge son yıllarda oldukça oynak bir yapı sergilemiştir. Özellikle küresel krizi takiben Türkiye ekonomisinde gözlenen yurt içi talep kaynaklı güçlü toparlanma ve zayıf dış talep görünümü altında cari açık hızla genişlemiştir. 2011 yılında yüzde 10'a yaklaşan cari açığın milli gelire oranı yakın tarihin en yüksek düzeyi olarak gözlenmiştir (Grafik 1). Bu süreçte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2010 yılının sonlarından itibaren araç çeşitliliğine giderek finansal istikrarı da gözeten bir politika yaklaşımı benimsemiş ve cari

Grafik 1. Cari Dengenin Milli Gelire Oranı (Yüzde)

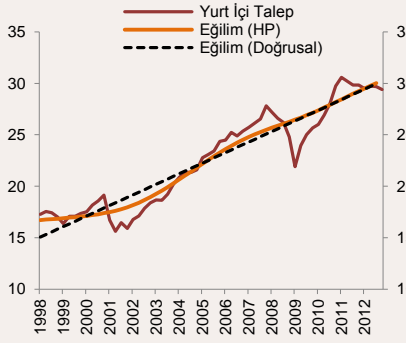

açığı sınırlamaya yönelik tedbirler almıştır. Söz konusu tedbirlerin ardından cari dengede belirgin bir düzleme eğilimi gözlenmiştir.

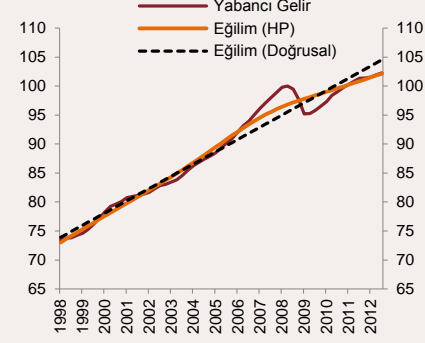
Türkiye'de cari açığın makro finansal riskler açısından önemli bir gösterge niteliğinde olması cari denge dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Örneğin, herhangi bir dönemde iç ve dış talebin veya dış ticaret hadlerinin cari denge üzerindeki etkilerinin (konjonktürel etkilerin) ayrıştırılması, gerek cari açığın yapısal bileşenine dair fikir vermesi gerekse cari açığa yönelik uygulanabilecek politikalara ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu kutu, cari dengeyi konjonktür etkilerinden arındıran Kara ve Sarkaya (2013) çalışmasının bulgularını özetlemektedir.

Cari açık üzerindeki konjonktürel etkilerin belirlenebilmesi için öncelikle ithalat ve ihracatın temel sürükleyicileri olan iç ve dış talebin, ana eğilimlerine kıyasla hangi düzeyde olduklarının incelenmesi gerekmektedir. Nitekim yurt içi (dışı) talebin uzun vadeli eğiliminin üzerinde olması, ithalat (ihracat) için de normal üstü bir seviye ima edecektir. 2001 ve 2009 krizlerinin ardından gözlenen güçlü toparlanmayla birlikte yurt içi talep 2005-2008 dönemi genelinde ve 2011 yılında uzun vadeli eğiliminin üzerinde seyretmiştir. Küresel talep ise 2005-2008 döneminde yurt içi talebe benzer bir seyir izlerken son krizin ardından zayıf bir görünüm sergilemiş ve uzun dönem eğiliminin altında kalmıştır (Grafik 2 ve 3). Cari açığın milli gelire oranı, iç ve dış talep koşullarının güçlü olduğu 2005-2008 döneminde yüzde 5,5-6 civarında gerçekleşirken, "güçlü iç talep-zayıf dış talep" şeklinde özetlenebilecek 2010-2011 döneminde yüzde 10 seviyesine yaklaşmıştır (Grafik 1).

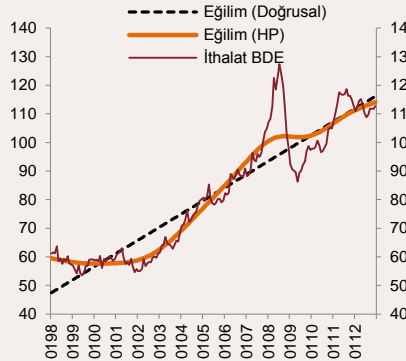
Grafik 2. Yurt İçi Talep ve Eğilimi
(1998 Sabit Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Kaynak: TÜİK, Yazarların hesaplamaları.

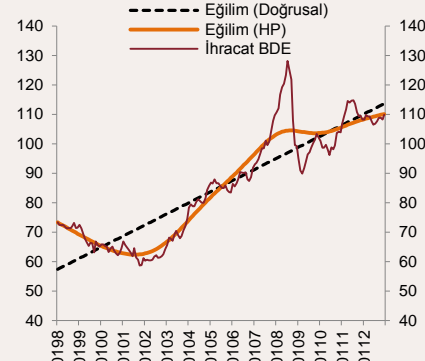
Grafik 3. Yurt Dışı Talep ve Eğilimi
(2008-II=100)

Kaynak: TÜİK, Yazarların hesaplamaları.

Ele alınan iki alt dönemde yurt içi talep koşulları benzer iken dış talep görünümünün belirgin biçimde farklılaşması, konjonktürel unsurların cari açık yansımaları açısından faydalı bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Bu çerçevede, “iç ve dış talep uzun dönemli eğilimlerinden sapmamış olsaydı cari denge hangi düzeyde gerçekleşirdi?” sorusuna verilecek cevap, konjonktürel (çevrimsel) etkilerden arındırılmış cari denge kavramını tanımlamaktadır. Böylelikle, çevrim karşıtı (counter-cyclical) politikalarla ekonomide haddinden fazla bir yavaşlamaya neden olmaksızın cari açığın düşürülebileceği alt sınır da çizilmiş olmaktadır.

Grafik 4. İthalat Birim Değer Endeksi (2010=100)

Kaynak: TÜİK, Yazarların hesaplamaları.

Grafik 5. İhracat Birim Değer Endeksi (2010=100)

Kaynak: TÜİK, Yazarların hesaplamaları.

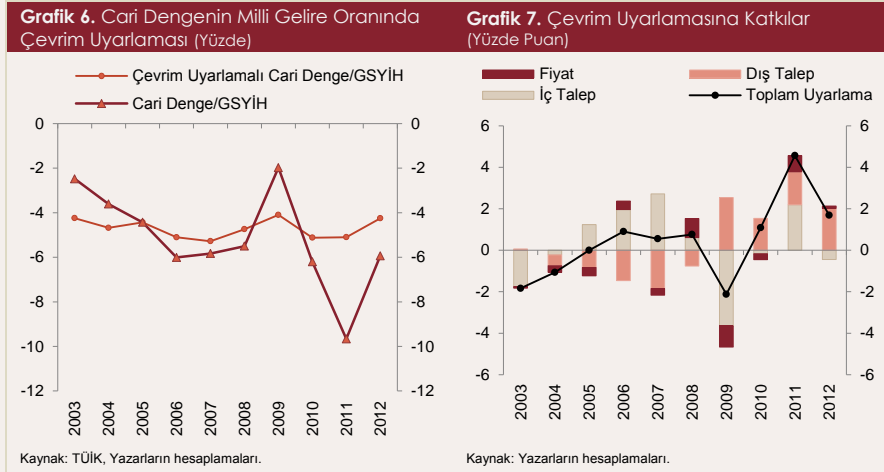
Ancak, iç ve dış talebin “normal” seyriyle uyumlu dış ticaret görünümünün belirlenmesi, cari dengedeki konjonktürel dalgalanmaları tamamen ortadan kaldırmak için yeterli olmamaktadır. Çünkü ABD doları cinsinden ifade edilen cari denge, iç ve dış talep kadar uluslararası fiyatlardan da etkilenmektedir. 2007-2008 döneminde belirgin biçimde gözlenebildiği üzere küresel büyüme ve likidite çevrimlerine bağlı olarak ortaya çıkan geçici fiyat hareketlerinin cari denge

Üzerindeki etkileri milli gelirin yüzde 1'ine kadar ulaşabilmektedir (Grafik 4, Grafik 5 ve Grafik 7). Bu gözlem, ithalat ve ihracat fiyatları için de ayrı bir düzeltme ihtiyacına işaret etmektedir. Dolayısıyla, çevrim düzeltmesi yapılırken iç ve dış talepte olduğu gibi dış ticaret fiyatlarındaki uzun dönem eğilimden sapmalar da arındırılmaktadır:

$$\hat{X} = X[1 - \varepsilon^{X,Y_f}(Y_f - Y_f^*) - (P_X - P_X^*)]$$

$$\hat{M} = M[1 - \varepsilon^{M,D}(D - D^*) - (P_M - P_M^*)]$$

Burada X ve M mal-hizmet ihracat ve ithalatını, D ve Y_f iç talep ve küresel talebi, P_X ve P_M ihracat ve ithalat fiyatlarını, ε ithalat ve ihracatın talep esnekliklerini, $(Y_f - Y_f^*)$, $(D - D^*)$, $(P_X - P_X^*)$ ve $(P_M - P_M^*)$ ise ilgili değişkenlerin uzun vadeli eğilimlerinden yüzde sapmalarını ifade etmektedir.⁵ Gerek iç ve dış talep gerekse fiyatlardaki trend dışı dalgalanmaların dış ticaret üzerindeki etkisi çıkarıldığında uyarlanmış ihracat ($\hat{X}$) ve ithalata ($\hat{M}$) ulaşılmaktadır.

Kara ve Sarıkaya'nın (2013) bu çerçeveyi kullanarak yaptıkları hesaplamalara göre, konjonktür etkilerinden arındırılmış cari açığın milli gelire oranı son on yıllık dönemde yüzde 4,5-5 aralığında dalgalanmıştır (Grafik 6). Cari dengede çevrim etkilerinin en belirgin olduğu dönemler 2009 ve 2011 yılları olmuştur. 2009 yılında 3,5 puanlık bir düşüşle yüzde 2 seviyesine gerileyen cari açığın milli gelire oranındaki iyileşme büyük ölçüde kriz dönemindeki çevrim etkilerinden kaynaklanmış ve dolayısıyla kalıcı olmamıştır. 2011 yılında ise tam tersine çevrimsel unsurlar cari dengede belirgin bir bozulmaya neden olmuştur.

⁵ Hesaplamalarda kullanılan filtreler ve esneklikler konusunda detaylı bilgi için bkz. Kara ve Sarıkaya (2013).

Çevrim uyarlaması yapılmamış ve yapılmış oranlar arasındaki fark cari açığın konjonktürel kısmına tekabül etmekte ve Grafik 7'de siyah çizgi ile gösterilmektedir. Politika tasarımına yol göstermesi amacıyla konjonktürel etki üç bileşene ayrılmıştır: İç talep, dış talep ve dış ticaret fiyatları. Bu ayrıştırma ışığında bazı önemli çıkarımlar yapmak mümkündür: Birincisi, çevrimsel unsurların cari açığın milli gelire oranı üzerindeki etkisinin 4 puana kadar ulaşabildiği ve bunun daha çok ithalattaki (ve iç talepteki) dalgalanmalardan kaynaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla, yurt içi politikaların cari dengedeki dalgalanmaları sınırlama konusunda önemli bir alanı bulunmaktadır. Nitekim alınan tedbirler sonrasında iç talep kaynaklı ek cari açığın 2012 yılında büyük ölçüde sıfırlanması buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

İkincisi, küresel krizi takip eden dönemde dış talepteki zayıf görünümün cari dengeyi olumsuz etkilediği görülmektedir. 2009 yılı ve sonrasında dış konjonktüre bağlı olarak oluşan ek cari açık, milli gelirin yüzde 2'si civarında seyretmektedir. Başta en büyük ticaret ortağımız olan Euro Bölgesi olmak üzere küresel talebin uzunca bir müddet zayıf seyretme ihtimalinin bulunması, cari açığa ilişkin projeksiyonlarda dikkate alınması gereken bir husus olarak değerlendirilmektedir.

Özetle, cari açıktaki çevrimsel hareketlerin bileşenlerine ayrıştırılarak incelenmesi, para politikası veya diğer konjonktürel (yapısal olmayan) politika tedbirlerinin sınırlarının anlaşılması açısından önemlidir. Ekonominin hızlı büyüdüğü ve sermaye girişlerinin yoğun olduğu 2011 yılına benzer dönemlerde cari açığı hedef alan yurt içi politikalar açısından iç talep merkezli önemli bir hareket alanı bulunmaktadır. Bununla birlikte bulgular, üretim sürecinde yapısal bir iyileşme olmaksızın, kısa vadede iktisadi büyümeden ödün vermeden cari açığı yüzde 5'lerin belirgin olarak altına indirmenin oldukça güç olduğunu göstermektedir. Küresel ekonomilerin konjonktürel durumu da dikkate alındığında, önümüzdeki dönemde cari dengenin makroekonomik ve finansal istikrar açısından önemini koruyacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

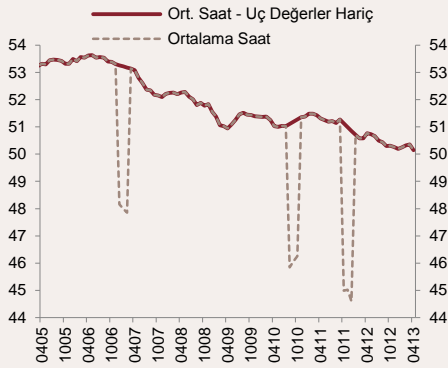
Kara, H. ve Ç. Sankaya (2013). "Konjonktürel Etkilerden Arındırılmış Cari Açık", TCMB Ekonomi Notları, 13/18.

Kutu
4.3

Tarım Dışı Sektörde Ortalama Çalışılan Saat

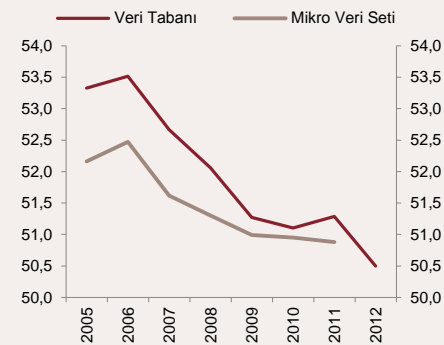
İşgücü verileri üzerinden iktisadi faaliyeti istihdam seviyesinden daha çok toplam çalışılan saat yansıtmaktadır. Bu seriler genelde birlikte hareket etmekle birlikte zaman zaman aralarında farklılık oluşabilmektedir. TÜİK veri tabanı üzerinden hesaplanan tarım dışı sektördeki toplam çalışılan saat ve istihdam verileri ortalama çalışılan saatin zaman içinde gerilediğini ima etmektedir (Grafik 1). Bazı dönemlerde ortaya çıkan uç değerler hariç tutularak bakıldığında, ortalama çalışılan saatin 2005 yılı başından 2012 yılı sonuna kadar yaklaşık üç saat gerilediği gözlenmektedir. Bu azalma istihdam kompozisyonundaki değişimi yansıtabileceği gibi, mikro ölçekte davranışsal bir değişimden de kaynaklanabilir. Bu kutunun amacı ortalama saatteki düşüşün ne kadarının kompozisyondaki değişimden, ne kadarının davranışsal değişimden kaynaklandığını ortaya koymaktır.

Grafik 1. Ortalama Çalışılan Saat (Aylık, İş Başında Olmayanlar Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış)⁶

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, TCMB.

Grafik 2. Ortalama Çalışılan Saat (Yıllık, İş Başında Olmayanlar ve Uç Değerler Hariç)

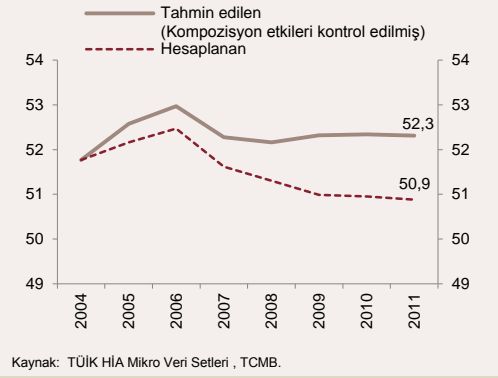
Kaynak: TÜİK Veri Tabanı ve HİA Mikro Veri Setleri, TCMB.

Bu amaçla, 2004-2011 yılları arasındaki Hanehalkı İşgücü Anketi mikro veri setleri bir araya getirilerek bir analiz yapılmıştır. Veri setine sadece tarım dışı sektörde ücretli çalışanlar dâhil edilmiş, ücretli çalışanlar arasından ise 2004 yılı bazında ücreti 100 TL'nin altında olanlar uç gözlem olarak kabul edilerek veri setinden çıkarılmıştır. Bu şekilde bir arındırma yapıldığında, seviye farkı olmakla birlikte mikro veri setinden hesaplanan ortalama çalışılan saat, TÜİK veri tabanından hesaplanan ortalama çalışılan saate benzer bir eğilim göstermektedir (Grafik 2). Kullanılan veri setinin uyumunu bu şekilde teyit ettikten sonra mikro veri üzerinden

⁶ TÜİK veri tabanında fiili çalışılan saate göre istihdam rakamları açıklanmaktadır. Zaman aralıkları şu şekildedir: 0, 1-16, 17-35, 36-39, 40, 41-49, 50-59, 60-71 ve 72+ saat. Zaman aralıklarının orta noktaları o grup için çalışılan saat olarak kabul edilmiştir. Daha sonra çalışılan saatler istihdam payları ile ağırlıklandırılarak toplam çalışılan saat ve bu değeri istihdama bölmek suretiyle ortalama çalışılan saat hesaplanmıştır. 72 saat ve üzeri çalışanlar 72 saat çalışıyor kabul edilmiştir.

istihdam yapısını kontrol ederek ortalama çalışılan saati tahmin etmek mümkün görünmektedir. Bunun için bir kişinin esas işinde haftalık çalıştığı süre, yıl kukla değişkenleri, istihdam yapısını yansıtan çok sayıda kontrol değişkeni ve etkileşim terimleri kullanılarak tahmin edilmiştir.⁷ Kontrol değişkenleri; cinsiyet, kayıt dışılık, yaş grupları, medeni hal, eğitim durumu, meslek⁸, NUTS1 düzeyinde bölge, kentte yaşama, tam zamanlı çalışma, daimi iş, okula kayıtlılık, okuma-yazma durumu, son işteki tecrübe ve firma büyüklüğünü gösteren kukla değişkenlerinden oluşmaktadır. İstihdam yapısındaki değişim bu değişkenler üzerinden kontrol edildikten sonra, tahmin edilen yıl marjinal etkileri esas alınarak ortalama çalışılan saat için yeni bir patika oluşturulmuştur. Grafik 3'te görüleceği üzere istihdam yapısının yukarıda bahsedilen değişkenler ekseninde değişmediği durumda ortalama çalışılan saatteki azalma eğilimi ortadan kalkmaktadır. Mikro ham veriden hesaplanan ortalama çalışılan saat 2005-2011 yılları arasında 1,3 saat gerilemiştir. Kompozisyon etkileri kontrol edildikten sonra, tahmin edilen gerileme 0,3 saat olmaktadır. Dolayısıyla, ortalama çalışılan saatteki gerilemenin önemli bir kısmı istihdam kompozisyonundaki değişimden kaynaklanmaktadır.

Grafik 3. Ortalama Çalışılan Saat - Kompozisyon Etkileri Kontrol Edildikten Sonra

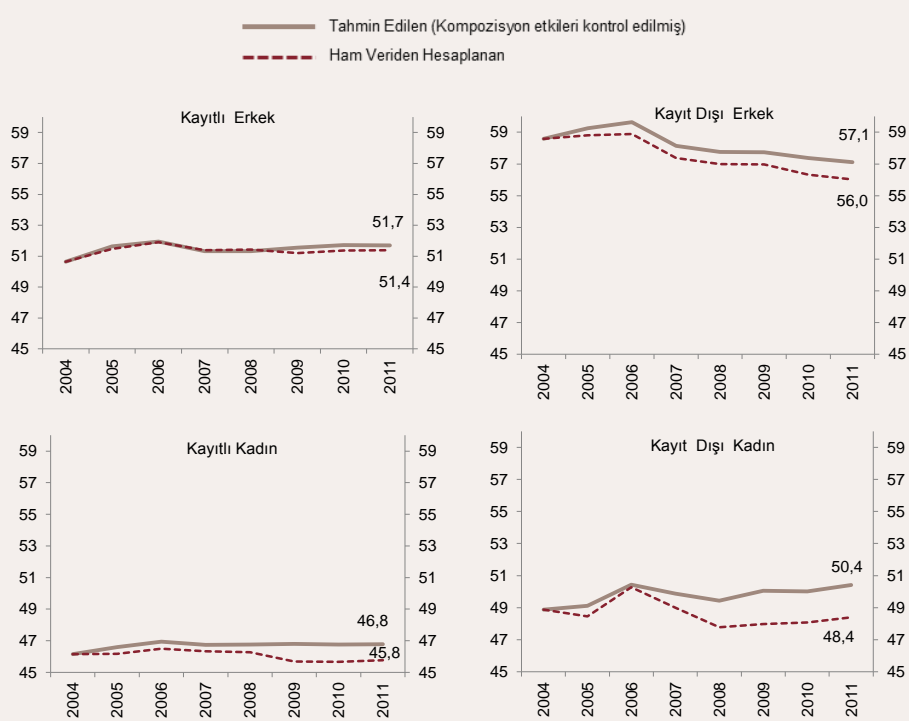
Tahmin sonuçları cinsiyet ve kayıtlı-kayıt dışı çalışma ayrımında çalışılan saatte önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Kayıt dışı çalışanlarda ve erkeklerde ortalama çalışılan saat daha yüksektir (Grafik 4). Söz konusu kategoriler için ayrıca denklem tahmin edilmiş, aynı kontrol değişkenleri kullanılarak kompozisyon etkilerinden arındırılmış çalışılan saat değerleri hesaplanmıştır (Grafik 4). İstihdam yapısını kontrol etmek özellikle kadınlarda sonuçları etkilemekte, ortalama çalışılan saati arttırmaktadır. Bununla birlikte, kayıt dışı erkek çalışanlarda ortalama çalışılan saat diğer gruplardan farklı olarak zaman içinde azalmaktadır. Diğer taraftan, kayıtlı çalışanlarda çalışılan saat zaman içinde değişmezken kadınlarda kayıt dışı olarak istihdam edilenlerde ortalama çalışılan saat artış göstermiştir.

⁷ Yer kısıtı nedeniyle denklemlere yer verilmemiştir. Analiz tamamen seriler arasındaki ilişkileri tanımlamak üzere gerçekleştirilmiştir ve nedensellik analizi amacı taşımamaktadır.

⁸ TÜİK 2004-2009 dönemi için sektör verilerini Nace Rev1 sınıflamasını esas alarak yayımlarken 2010 yılından itibaren sadece Nace Rev2 sınıflamasına göre yayımlamaya başlamıştır. Tüm dönem için geçerli olan bir sektör verisi bulunmamaktadır. Bu nedenle denklemlerde sektör değişkeni kullanılmamış bunun yerine meslek değişkenine yer verilmiştir.

Tablo 1'de cinsiyet ve kayıt dışılık ayırımında istihdam paylarının zaman içindeki değişimi ve tahmin edilen denklemlerden marjinal yıl etkileri esas alınarak hesaplanan ortalama çalışılan saat patikaları yer almaktadır. Bu veriler özellikle kayıt dışı istihdamın payındaki azalmanın ortalama çalışılan saatin gerilemesinde önemli etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra kayıt dışı erkeklerde çalışılan saatin azalması da ortalama çalışılan saatte düşüş eğilimi oluşmasına katkı sağlamaktadır. Özetle, ortalama çalışılan saatte gözlenen gerilemede davranışsal etkilerden ziyade kompozisyonel etkiler rol oynamaktadır.

Grafik 4. Cinsiyet ve Kayıtlı - Kayıt Dışı Çalışan Ayırımında Ortalama Çalışılan Saat - Kompozisyon Etkileri Kontrol Edildikten Sonra*

Kaynak: TÜİK HİA Mikro Veri Setleri, TCMB.

Tablo 1. Cinsiyet ve Kayıtlı - Kayıt Dışı Çalışan Ayırımında İstihdam Payları ve Tahmin Edilen Ortalama Çalışılan Saat

	İstihdam payları				Tahmin edilen ort. çalışılan saat (Kompozisyon etkileri hariç)			
	Erkek		Kadın		Erkek		Kadın	
	Kayıtlı	Kayıt Dışı	Kayıtlı	Kayıt Dışı	Kayıtlı	Kayıt Dışı	Kayıtlı	Kayıt Dışı
2005	56,2	22,9	15,1	5,8	51,6	59,3	46,6	49,1
2011	60,8	15,5	19,0	4,7	51,7	57,1	46,8	50,4
<i>Bilgi için : ortalama çalışılan saatteki değişime katkı (saat)</i>								
2005-2011	2,37	-4,38	1,82	-0,54	0,03	-0,49	0,03	0,07

Kaynak: TÜİK HİA Mikro Veri Setleri, TCMB.

Kutu
4.4

Türkiye'de Görelî Konut Deflatörü

Giriş

Konutun teminat olarak kullanılabilmesi, konut kredilerinin kredi piyasasında önemli bir paya sahip olması, konut kredisi üzerine finansal enstrümanlar yazılabilmesi ve konut fiyatı değişimlerinin zenginlik etkisi aracılığı ile tüketim ve tasarruf davranışlarını etkilemesi konut fiyatlarının çeşitli kanallar ile ekonomik etkiler ortaya koyabilmesine sebep olmaktadır. Bu nedenlerle konut sektörünün kendi dinamiklerini ve diğer ekonomik değişkenlerle etkileşimini ayrıntılı bir şekilde analiz edebilmek için sağlıklı bir konut fiyat endeksine sahip olmak önem taşımaktadır. Türkiye'de uzun dönemli bir konut fiyatı endeksi bulunmamasından dolayı, bu kutuda Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'dan (GSYİH) elde edilen konut deflatörünün konut fiyatları için iyi bir gösterge olabileceği bazı ülkeler için gösterilmekte ve Türkiye için görelî konut deflatörü hesaplanmaktadır⁹.

GSYİH hesaplama yöntemlerinden birisi olan harcama yönteminde konut ile alakalı olarak iki temel kalem bulunmaktadır. İlki tüketim harcamaları kalemi altında bulunan kira harcamaları, ikincisi ise yatırım harcamaları altında bulunan konut yatırımı harcamalarıdır. Konut yatırımı kalemi GSYİH'nin hesaplandığı dönem içindeki yeni yapılan konutları içermektedir. Dolayısıyla bu kaleme ait deflatörün yeni yapılan konut fiyatlarını yansıtması beklenmektedir. Bu sebeple, GSYİH'den hesaplanan konut deflatörünün, genel konut fiyatları için bir gösterge değeri olduğu düşünülebilir¹⁰. Kutunun ilk kısmında konut deflatörünün konut fiyatı için iyi bir gösterge olabileceği ve önemli bilgiler içerebileceği varsayımı farklı konut fiyatı dinamiklerine sahip ABD, İspanya, Güney Kore ve Almanya için incelenmekte ve bu ülkelerde konut deflatörünün konut fiyatları ile benzer dinamiklere sahip olduğu gösterilmektedir. Bu gözlemlerden yola çıkarak kutunun ikinci kısmında ise Türkiye için konut deflatörleri incelenmektedir. Elde edilen sonuçlar konut deflatörünün görelî olarak 1998 sonrası dönemde dalgalı bir seyir izlediğini ve aşağı veya yukarı yönlü uzun dönemli bir eğilim göstermediğini ortaya koymuştur. Ekonomik büyüme dönemlerinde genel deflatörden daha hızlı büyüyen konut deflatörünün, ekonomik durgunluk zamanlarında ise genel deflatöre göre daha yavaş büyüdüğü tespit edilmiştir.

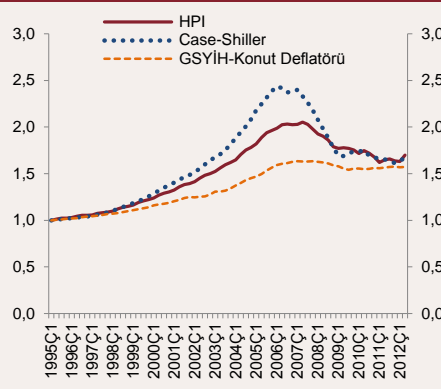
⁹ Daha ayrıntılı analiz için bakınız: Kılınç, M. ve Tunç, C. (2013) "Türkiye'de Görelî Konut Deflatörü" TCMB Ekonomi Notu No. 13/14.

¹⁰ Fakat konut fiyat endeksi ile konut deflatörü arasında önemli farklılıklar bulunması da olasıdır. Konut deflatörü sadece yeni yapılan konutların yani konut akımının fiyatına dair bir bilgi verecektir. Konut fiyat endeksi ise (geniş kapsamında) genel konut stokunun fiyatı olabilecektir. Akım ve stok konut fiyatı farklarından dolayı bu iki seri farklılaşabilecektir. Ayrıca konut fiyat endeksi ve konut deflatörü arasında kapsam farkı da olabilecektir. Konut deflatörü ülkedeki tüm alanları kapsarken, konut fiyat endeksi kapsamı bazen coğrafik olarak daha sınırlı olabilmektedir. Bu tarz sebeplerle iki seri arasında önemli farklar olsa bile, iki seri de aynı konut değişkeni hakkında bir fiyat verisi olduğu için, serilerdeki hareketlerin paralel olması ve serilerin birbirleri hakkında iyi bir gösterge olması beklenebilecektir.

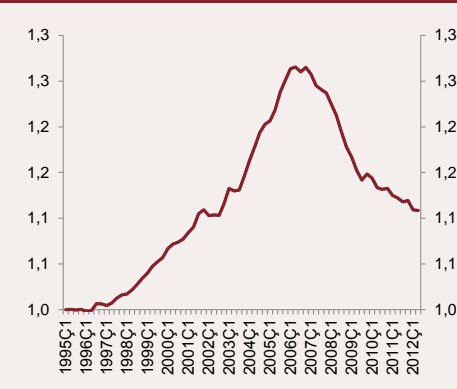
ABD GSYİH Konut Deflatörü ve Konut Fiyatları

Grafik 1'de ABD için, Case-Shiller konut fiyat endeksi, US Federal Housing Finance Agency tarafından üretilen konut fiyatı endeksi (Housing Price Index – HPI) ve harcama yöntemiyle hesaplanan GSYİH'nin yatırım kaleminin altında bulunan konut yatırımları deflatörü gösterilmektedir. HPI ile GSYİH konut deflatörü arasındaki korelasyon yüzde 96,3 ve yıllık yüzdelik değişimleri arasındaki korelasyon yüzde 89,3'tür. Aynı korelasyonlar Case-Shiller endeksi ve GSYİH konut deflatörü için sırasıyla yüzde 87,8 ve yüzde 86,1 olarak gerçekleşmiştir. Hem GSYİH konut deflatörünün hem de yıllık bazda yüzde değişiminin konut fiyat endeksleriyle büyük oranda benzer şekilde hareket etmesi, GSYİH konut deflatörünün konut fiyat endeksi için faydalı bir bilgi içeriğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 1. ABD - Konut Fiyat Endeksi (HPI), Case-Shiller Endeksi ve GSYİH-Konut Deflatörü (1995Q1=1)

Grafik 2. ABD - GSYİH Konut Deflatörü / Kira ve Konut hariç GSYİH Deflatörü

Grafik 2'de konuttan elde edilen deflatörün GSYİH'den konut ve kira giderleri çıkarılarak elde edilen deflatörlere oranı (görelî fiyatlar) çizilmiştir. Konutun görelî fiyatının 1997-2007 arasında yüzde 30 kadar arttığı ve ardından 2008 krizi sonrası dönemde yüzde 15 civarında azaldığı gözlenmektedir. Bu sonuçlar genel olarak görelî konut deflatörünün ABD'deki konut fiyatı balonu ve daha sonraki düzeltmeyi yakalayabildiğini göstermektedir.

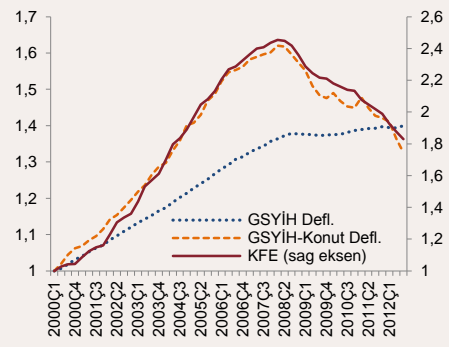
İspanya, Güney Kore ve Almanya için GSYİH Konut Deflatörü ve Konut Fiyatları

İspanya da konut fiyatlarında 2008 küresel krizi öncesinde önemli bir konut fiyatı artışı ve kriz sonrasında da yine önemli bir konut fiyatı düşüşü yaşamış ülkelerden birisidir. Grafik 3'de GSYİH genel deflatörü, GSYİH konut deflatörü ve KFE yer almaktadır. Grafikte görüldüğü üzere İspanya'da konut fiyatları 2000 yılı başından

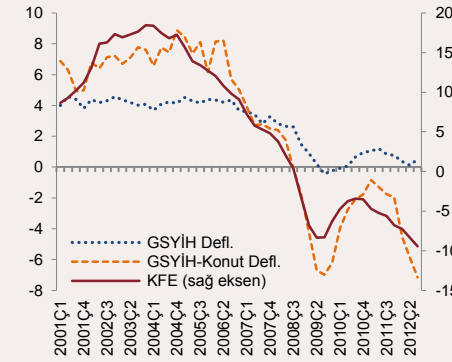

2007 yılı sonuna kadar yüzde 145 oranında artmış, 2008 başından 2012 üçüncü çeyreğine kadar olan dönemde de yüzde 25 oranında düşmüştür. Konut fiyatlarındaki bu dalgalanma GSYİH altındaki konut deflatörü ile de gözlenmektedir. GSYİH konut deflatörü 2000 yılı başından 2007 yılı sonuna kadar yüzde 60 oranında artmış, 2008 başından 2012 üçüncü çeyreğine kadar olan dönemde de yüzde 18 oranında düşmüştür. Grafik 4, aynı değişkenlerdeki yüzde değişimi ifade etmektedir. Yüzde değişimlerden de gözlendiği gibi GSYİH konut deflatörü ve KFE'deki değişimler çok benzer şekilde gerçekleşmektedir. Buna ek olarak, GSYİH deflatörü ile KFE arasındaki korelasyon yüzde 99,6 ve yıllık değişimleri arasındaki korelasyon yüzde 96,2 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, GSYİH deflatörü ile KFE, GSYİH genel deflatöründen ciddi oranda farklılaşmaktadır. Bu karşılaştırmalardan, İspanya gibi büyük oranlı konut fiyatı dalgalanmaları yaşamış bir ülkede GSYİH'den elde edilen konut deflatörünün konut fiyatı dinamikleri açısından önemli bir bilgi değeri olduğu ortaya çıkmaktadır.

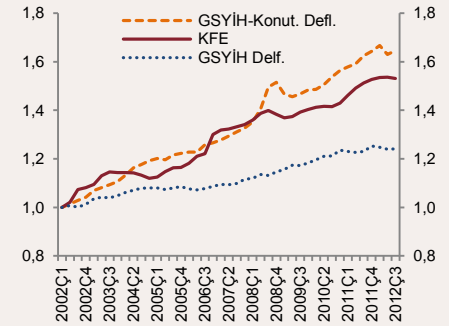
Grafik 3. İspanya - GSYİH Deflatörü, GSYİH Konut Deflatörü ve Konut Fiyat Endeksi (2000Q1=1)

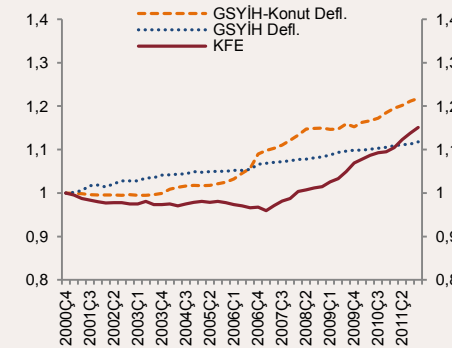
Grafik 4. İspanya - GSYİH Deflatörü, GSYİH Konut Deflatörü ve Konut Fiyat Endeksi (Yıllık Yüzde Değişim)

Grafik 5. Güney Kore - GSYİH Deflatörü, GSYİH Konut Deflatörü ve Konut Fiyat Endeksi (2002Q1=1)

Grafik 6. Almanya - GSYİH Deflatörü, GSYİH Konut Deflatörü ve Konut Fiyat Endeksi (2002Q1=1)

Grafik 5 Güney Kore'de GSYİH deflatörü, GSYİH konut deflatörü ve Konut Fiyat Endeksi'ni 2002 yılı başında itibaren göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere 2002 ilk çeyreğinden 2013 üçüncü çeyreğine kadar olan dönemde Konut Fiyat Endeksi yüzde 53, GSYİH konut deflatörü ise yüzde 65 oranında artmıştır. Bu iki endeks, aynı dönemde yüzde 24 artan GSYİH deflatöründen önemli oranda ayrılmışlardır. Güney Kore bu dönemde konut fiyatlarında görece önemli bir artış yaşamış, fakat ABD veya İspanya gibi herhangi bir ciddi konut fiyatı düşüşü sergilememiştir. Böyle bir örnekte de GSYİH konut deflatörü konut fiyatları ile çok uyumlu bir eğilim sergilemiştir. Grafik 6 ise Almanya'da GSYİH deflatörü, GSYİH konut deflatörü ve Konut Fiyat Endeksi'ni 2001 yılı başından itibaren göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere GSYİH deflatörü ve Konut Fiyat Endeksi, ABD, İspanya veya Kore örneklerinin aksine GSYİH deflatöründen önemli bir ayrışma göstermemiştir. 2001 yılı başından 2011 yılı başına kadar olan dönemde, GSYİH konut deflatörü yüzde 22, Konut Fiyat Endeksi yüzde 15 ve GSYİH deflatörü yüzde 12 oranında artmıştır. Dinamikler açısından bakıldığında da 2006 yılına kadar olan dönemde hem GSYİH konut deflatörü hem de Konut Fiyat Endeksi GSYİH deflatörünün altında seyretmiş, daha sonra ise iki seri de hızla artarak GSYİH deflatörünün üzerine çıkmıştır. Bu nedenlerden dolayı Almanya gibi genel fiyatların ve konut fiyatlarının görece olarak ılımlı olduğu bir ülkede de GSYİH deflatörünün konut fiyatları hakkında önemli bilgi değerine sahip olduğu görülmektedir.

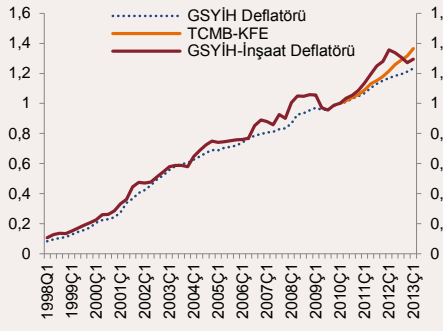
Türkiye'de Göreceli Konut Deflatörü

Türkiye'de GSYİH içinde konut ile alakalı veriye baktığımızda çok parçalı bir durum ortaya çıkmaktadır. GSYİH hesaplamalarında 1987 baz yılı (1987-2007 arası) verileri ile 1998 baz yılı verileri arasında konut verisi açısından farklılıklar vardır. 1987 bazlı GSYİH'de sabit sermaye oluşumu alt kalemlerinden, konut inşaatı ve bina inşaatı detayları verilirken, 1998 bazlı GSYİH'de ise sadece toplam inşaat verisi verilmektedir. İnşaat deflatörünün konut deflatörü hakkında iyi bir gösterge olduğu varsayımı altında, Türkiye için güncel bir şekilde takip edilebilecek ve konut fiyatı dinamikleri hakkında bilgi içerebilecek bir seriye ulaşılabilmektedir¹¹. Grafik 7 GSYİH-İnşaat deflatörü ile GSYİH genel deflatörü ve TCMB tarafından oluşturulan konut fiyat endeksini (TCMB-KFE) karşılaştırmaktadır. 2010 yılı 1. Çeyreğinde 1 değerine eşitlenen endeksler, 2013 1. Çeyrek itibarıyla GSYİH İnşaat deflatöründe 1,29'a, TCMB Konut Fiyat Endeksinde 1,37'ye ve GSYİH deflatöründe ise 1,23'e ulaşmıştır. Buradan hem inşaat deflatörünün hem de konut fiyat endeksinin

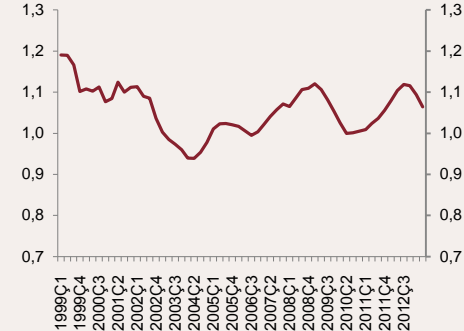
¹¹ Bu varsayımın dayandırıldığı ayrıntılar ve grafiklerin oluşturulmasına dair bakınız: Kılınç, M. ve Tunç, C. (2013) "Türkiye'de Göreceli Konut Deflatörü" TCMB Ekonomi Notları No. 13/14.

seviye olarak genel deflatörden yukarıda seyrettiği gözlenmektedir. Seviye grafiğinde 2003 sonrası genel deflatörden yukarı yönlü ayrışan inşaat deflatörü 2006 yılında düzeltme yaparak tekrar genel deflatör seviyesine gerilemiştir. 2006 sonrasında yine hızlı bir şekilde genel deflatörden yukarı yönlü ayrışan inşaat deflatörü 2009 krizi sırasında düzeltme yaparak tekrar genel deflatör seviyesine yaklaşmıştır. Benzer bir ayrışma 2010 sonrasında da gözlenmiş ve inşaat deflatörü 2013Ç1'de 2010Ç1'e yüzde 29 artarken, genel deflatör yüzde 23 artmıştır. Bu dalgalanmalardan inşaat deflatörünün bir varlık fiyatı benzeri ekonomik dalgalanmalarla eş yönlü hareket ettiği izlenimi ortaya çıkmaktadır. 2003 sonrası ekonomik büyüme dönemlerinde inşaat deflatörü hızlı artışlar yaşamış ve bu artışlar ekonomik yavaşlama dönemleriyle kesintiye uğramıştır.

Grafik 7. Türkiye – GSYİH İnşaat Deflatörü, GSYİH Deflatörü ve TCMB Konut Fiyat Endeksi (KFE) (2010Q1=1)

Grafik 8. GSYİH İnşaat Deflatörü / GSYİH İnşaat ve Kira Hariç Deflatörü (2010Q1=1)

Grafik 8 inşaat deflatörlerinin inşaat ve kira kalemleri dışlanarak elde edilen GSYİH deflatörüne oranını göstermektedir¹². 1998 yılının başından başlayan ve 2001 krizi sonrasında hızlanan bir görece fiyat düşüşü 2003 yılı sonu ile en düşük noktaya ulaşmıştır. Bu süreçte görece fiyatlarda yüzde 20 civarında bir kayıp gerçekleşmiştir. 2004 yılı sonrasında ise görece inşaat deflatörü bir artış eğilimine girmiş fakat bu artış eğilimi 2006 gelişmekte olan ülke dalgalanmaları sırasında bir duraksama yaşamıştır. 2006 sonrasında toparlanan görece deflatör 2008 son çeyreğinde tepe değerine ulaşmış ve 2003-2008 arası dönemde yüzde 16 civarında artış sergilemiştir. 2008'de başlayan küresel finansal kriz sürecinde görece inşaat fiyatları 2008 sonundan 2010 ilk çeyreğine kadar yüzde 11 oranında değer kaybetmiştir. Kriz sonrasında ekonomide başlayan toparlanma ile birlikte konut fiyatları da yükselmeye başlamış ve 2010 başından 2013 birinci çeyreğine kadar olan süreçte yüzde 6 oranında artmıştır.

¹² Serilerdeki oynaklığı telafi etmek için 4 çeyreklik hareketli ortalamalar çizdirilmiştir.

